

Pohled na jižní část PR Svatý kopeček s výskytem skalních stepí

Foto Petr Holub

CHKO Pálava – klenot jižní Moravy

Jiří Matuška, Jan Juřica, Pavel Dedek

Pálava a její okolí představuje romantickou kulturní zemědělskou krajinu, která je od konce doby ledové nepřetržitě ovlivňována člověkem. V rámci českých zemí je skvělou ukázkou ostrovního pohoří uprostřed teplých nížin a to jí dodává naprosto specifický charakter. Pestrou přírodu a harmonickou krajinu doplňují četné historické památky, sahající až do doby lovců mamutů. Systém ochrany požívá již pětatřicet let jako chráněná krajinná oblast Pálava.

Nejdéle osídlené místo na našem území

Nejstarší stopy lidského osídlení v CHKO Pálava pocházejí ze starší doby kamenné, kdy se na úpatí Pavlovských kopců soustředilo několik loveckých tábořišť. Rozsáhlé archeologické výzkumy zde zahájil v roce 1924 Karel Absolon pro Moravské muzeum. Z velkého množství mimořádně hodnotných památek, které Absolonův tým objevil, je nejznámější hli-

něná soška tzv. Věstonické venuše. Významné jsou četné archeologické nálezy neolitického a eneolitického stáří nebo nálezy z doby bronzové či laténské, kdy území obývali Keltové.

Výsadní postavení v CHKO má město Mikulov, o němž první písemná zmínka pochází z roku 1249. Bylo prvním místem v českých zemích, kam zavítali v roce 1526 habánští novokřtenci ze Švýcarska, kteří podnítili hospodářský i kulturní rozkvět oblasti. V pobělohorské době se Mikulov stal díky výsadnímu postave-

ní rodu Ditrichštejnů významným moravským centrem, přínosem pro město bylo i založení židovské obce, která fungovala až do roku 1919. Cenné historické jádro Mikulova nese statut městské památkové rezervace. Městu vévodí poutní kostel sv. Šebestiána na vrcholu Svatého kopečku, k němuž vede barokní křížová cesta. Na území CHKO se zachovalo množství architektonických památek, památkově jsou zde mj. chráněny obce Dolní Věstonice a Pavlov s barokními domy a sklepy.

Bělostná skaliska – charakteristická kulisa jihomoravské krajiny

Pavlovské vrchy náležejí k okrajové části Karpatské soustavy, která byla během třetihor přesunuta od východu do dnešní pozice a do níž byly při horotvorných pohybech zavlečeny bloky pevných druhohorních vápenců (tzv. ernstbrunnských).

Dominantou území je vápencové bradlo Pavlovských vrchů s přírodě blízkými skalními, stepními a lesními biotopy s pozoruhodnými geomorfologickými a geologickými útvary. Strmé svahy bradel byly zbaveny měkkého flyšového obalu a dnes tvoří nejtypičtější prvek reliéfu chráněné krajinné oblasti. Některé z nich, zvláště Stolová hora, mají na svých vrcholech náhorní plošiny. Úpatí útesů jsou překryta mocnými sutěmi a sprašemi. Milovická pahorkatina je tvořena převážně třetihorními sedimenty a vyznačuje se plochými sprašovými hřbety a hluboce zaříznutými údolími. Na území CHKO zasahuje i Dolnomoravský úval částí zachovaného přirozeného toku řeky Dyje s nivním jezerem. Nacházejí se zde i významné lokality s krasovými jevy (jeskyňe Na Turoldu), světově proslulé paleontologické lokality neogenních měkkýšů (Mušlov a Kienberg) a chráněné geologické lokality. V profilu mezinárodního významu u Dolních Věstonic (tzv. Kalendář věků) vystupují spraše dvou nejmladších glaciálů. Základním půdním typem Pavlovských vrchů jsou rendziny na jurských vápencích. V Milovickém lese převládají hnědozemě na spraších. Černoze představují obvyklý půdní typ bezlesé krajiny, ale místy se vyskytují i pod lesními porosty. V aluviích potoků a v terénních sníženinách je nahrazují černice, které jsou v dyjské nivě vystřídané glejovými nivními půdami. Na slan-

cové černici u rybníka Nesyt se nacházejí halofilní společenstva. CHKO je podle klimatické klasifikace řazena do teplé a suché oblasti s mírnou zimou a kratším slunečním svitem. Převážná část území je charakterizována výrazným nedostatkem jak povrchových, tak i podzemních vod. Výjimku představuje část údolní nivy řeky Dyje, která v severovýchodní části CHKO tvoří její hranici.

Flóra – zvýšený výskyt teplomilných druhů

Území CHKO je součástí panonské květenné oblasti. Od jiných území České republiky se liší výskytem většího množství teplomilných rostlinných druhů, které zasahují na jižní Moravu z jihovýchodní Evropy.

Rozmanitá vegetace je důsledkem rozrůzněných stanovištních podmínek a dlouhodobého lidského vlivu. Bez zemědělských zásahů by byla krajina převážně pokryta lesem, většina nelesní vegetace je tedy nepůvodní a vznikla po vykácení lesa a účinkem pastvy. To ovšem neznamená, že by si nezasluhovala ochranu. Právě naopak, stepní společenstva mají velký význam, utvářejí ráz krajiny, hostí velký počet vzácných rostlinných druhů a dokumentují lidské hospodaření v minulosti.

Z hlediska vertikálního členění vegetace, tj. vegetační stupňovitosti, se na území CHKO vyskytují společenstva nížinného a pahorkatinného vegetačního stupně; na severních svazích Děvina vlivem chladnějšího mezo-klimatu i lesní společenstva vegetačního stupně kopcovinného. Do vegetačního stupně nížin náležejí lužní lesy, do vegetačního stupně pahorkatinného většina lesních, lestepních, stepních a skalních rostlinných společenstev.

Mezinárodní význam Pálavy

V roce 1986 byla dekretem programu UNESCO Člověk a biosféra vyhlášena **biosférická rezervace (BR) Pálava**. V roce 2003 byla rozšířena o sousední Lednicko-valtický areál a lužní lesy na soutoku Moravy a Dyje a na Tvrdonicku. Vznikla tak podstatně větší **biosférická rezervace Dolní Morava**. ■ CHKO Pálava se územím NPR Křivé jezero v rámci mezinárodní Úmluvy o ochraně mokřadů překrývá s **Mokřady dolního Podyjí**, které se nacházejí v místě původního souvislého komplexu lužních biotopů podél Dyje a Moravy, a jsou začleněny do trilaterálního mezinárodního mokřadního území na pomezí České republiky, Slovenska a Rakouska. ■ Nejnovější evropskou aktivitou je naplňování povinností v souvislosti se soustavou **Natura 2000**, kdy Správa CHKO Pálava vydává stanoviska k záměrům a koncepcím, jimiž mohou být dotčeny evropsky významné lokality (EVL) nacházející se na území CHKO Pálava, a také vydává souhlas k činnostem v ptáčích oblastech (PO) Pálava a Lednické rybníky. V kompetenci Správy jsou EVL Děvín, Klentnice – kostel sv. Jiří, Milovický les, Niva Dyje, Slanisko u Nesytu, Stolová hora, Svatý kopeček u Mikulova a Turol. Celé území CHKO Pálava bylo zahrnuto do přehledu **důležitých ornitologických lokalit Evropy IBA** (Important Bird Areas). Obdobně je to i s tzv. **Karpatskou úmluvou**, tedy se začleněním Mikulovské vrchoviny (Pálava) ke Vnějšímu Západnímu Karpatům a do dohod několika evropských států o ochraně karpatské krajiny a přírody.

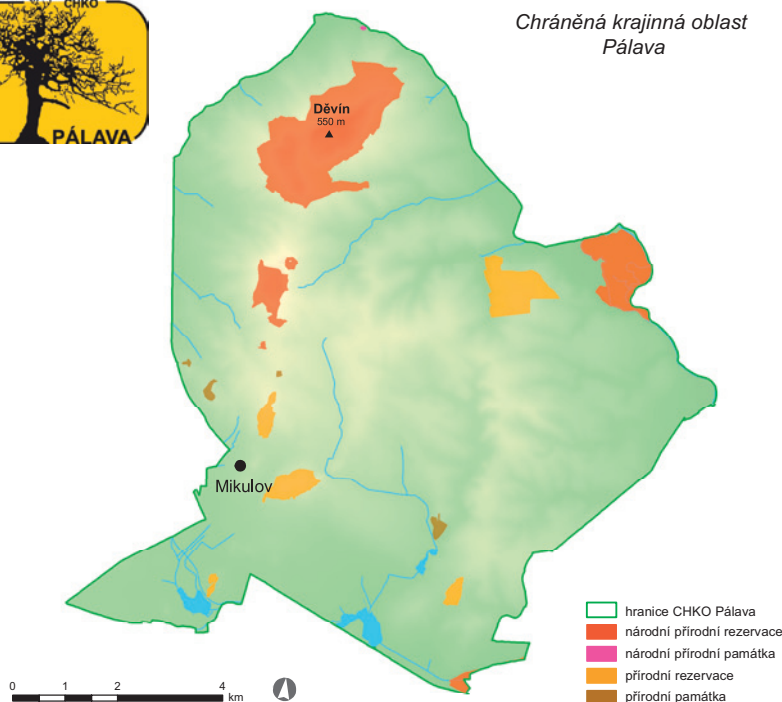

Panorama národní přírodní rezervace Křivé jezero

Foto Jiří Kmet

Chráněná krajinná oblast
Pálava

Základní údaje

Vyhlášení

výnosem Ministerstva kultury ČSR
č. j. 5790/76 ze dne 19. 3. 1976

Rozloha podle vyhlášení

83 km²

Nadmořská výška

162,6–554,4 m n. m.

Maloplošná zvláště chráněná území

4 NPR, 1 NPP, 5 PR, 4 PP

Ptačí oblast

PO Pálava

Evropsky významné lokality

8 EVL

Biosférická rezervace UNESCO

(od 16. 6. 1986)

Sídlo Správy CHKO

Náměstí 32, 692 01 Mikulov

CHKO Pálava se nachází v severozápadním cípu severopanonské biogeografické subprovincie a rozkládá se ve třech fyto geografických, nerovnoměrně zastoupených podokresech (Pavlovské kopce, Milovicko-valtická pahorkatina, Dyjsko-svratecký úval).

Potenciální vegetační kryt převážně části chráněné krajinné oblasti, která se nachází převážně v kolinním a z menší části planárním vegetačním stupni, představují lesy. Největší podíl připadá na panonské teplomilné

doubravy na spraši (*Quercetum pubescenti-roboris*), na výslunných svazích představují potenciální přirozenou vegetaci perialpidské bazifilní teplomilné doubravy (*Pruno mahaleb-Quercetum pubescentis* a *Corno-Quercetum*). Na mezických stanovištích představují potenciální přirozenou vegetaci panonské dubohabřiny (*Primulo veris-Carpinetum*), na příkrých severně orientovaných svazích Pavlovských vrchů se vlivem mezoklimatických podmínek, které způsobují zvrát vegetační stupňovitosti, vyvinuly suťové lesy (*Ace-*

ri-Carpinetum). Potenciální přirozenou vegetaci dyjské nivy představují převážně jilmové jasaniny, tzv. tvrdý luh (*Fraxino pannonicæ-Ulmetum*), v nichž dominantu ve stromovém patře tvoří kromě dubu letního (*Quercus robur*) těž jasan úzkolistý (*Fraxinus angustifolia*). K nápadným rostlinám v bylinném patře luhů patří bledule letní (*Leucojum aestivum*). Dobře zachované ukázky této vegetace jsou chráněny v NPR Křivé jezero.

Přirozené bezlesí je omezeno na příkré svahy a skály Pavlovských vrchů a na nej-

Chráněný Hvozďík Lumnitzerův (*Dianthus lumnitzeri*) patří mezi naše druhy chráněné i legislativou Evropské unie. U nás se vyskytuje pouze v Pavlovských vrších.

Písečnice velkokvětá (*Arenaria grandiflora*) se v České republice vyskytuje pouze v NPR Děvín-Kotel-Soutěska.

výslunnější stanoviště strmých svahů Milovické pahorkatiny. Na skalnatých stanovištích vápencového bradla jsou zastoupeny především skalní stepi (*Poa badensis-Festucetum pallentis*), v nichž se vyskytují spolu s kostřavou sivou (*Festuca pallens*) a lipnicí bádenskou (*Poa badensis*) např. česnek žlutý (*Allium flavum*), kuříčka svazčitá (*Minuartia fastigiata*), ožanka horská (*Teucrium montanum*), zvonek sibiřský (*Campanula sibirica*), jakož i kosatec nízký (*Iris pumila*) a k. skalní písečný (*I. humilis* subsp. *arenaria*), které jsou jarním fenoménem Pálavy. Na půdách nahrazují skalní stepi takzvané stepi drnové (*Festuco valesiacae-Stipetum capillatae* a *Koeleria macranthae-Stipetum joannis*), které jsou velmi variabilní a podle ekologických podmínek v nich mohou převládat různé druhy trav, např. kostřava walliská (*Festuca valesiaca*), k. žlábkatá (*F. rupicola*), kavyl sličný (*Stipa pulcherrima*), k. vláskovitý (*S. capillata*), ostřice nízká (*Carex humilis*) nebo smělek štíhlý (*Koeleria macrantha*), vzácně i kavyl skalní (*Stipa eriocalis*) nebo ovsíř stepní čedičový (*Helictotrichon desertorum* subsp. *basalticum*). Na příkrých severně až západně orientovaných skalnatých svazích Pavlovských vrchů se vyskytují pěchavové trávníky (*Minuartia setaceae-Seslerietum caeruleae* a *Saxifraga paniculatae-Seslerietum caeruleae*), v nichž převládá pěchava vápnomilná (*Sesleria albicans*). Příznačný je pro pěchavové trávníky výskyt dealpínských a perialpínských druhů, např. dvojštitku hladkoplodého (*Biscutella laevigata*), lomikamene vždyživého (*Saxifraga paniculata*) hvozdíku Lumnitzerova (*Dianthus lumnitzeri*), písečnice velkokvěté (*Arenaria grandiflora*) nebo svízele rakouského (*Ga-*

lium austriacum), které jsou zde endemity. Zatímco skalní stepi, drnové stepi a pěchavové trávníky představují aspoň z části přirozené bezlesí, vznik suchých širokolistých trávníků (*Cirsio-Brachypodium pinnati*) je z velké části výsledkem lidských zásahů, zejména v důsledku pastvy a seče, neboť jde o polopřirozenou náhradní vegetaci na stanovištích panonských dubohabřin nebo teplomilných doubrav. Tradičně jsou označovány jako luční stepi. Spolu s nimi zde rostou jak četné druhy suchých úzkolistých trávníků, tak některé druhy luční. Na Pavlovských vrších je na tato společenstva vázán vítod větší (*Polygala major*) a pampeliška pozdní (*Taraxacum serotinum*).

K významným přírodním zvláštnostem jižní Moravy patřil v minulosti i výskyt slanomilné flóry a vegetace, která byla závislá na přítomnosti zasolených třetihorních sedimentů. V současnosti zůstávají zachovány pouze zbytky původního výskytu v NPR Slanisko u Nesytu. Slanomilné druhy zde reprezentuje hadí mord maloborný (*Scorzonera parviflora*), hvězdnice slaničná panonská (*Aster tripolium* subsp. *pannonicum*), jitrocel přímořský (*Plantago maritima*), kuřinka obroubená (*Spergularia maritima*), ostřice žitná (*Carex secalina*), pampeliška besarabská (*Taraxacum bessarabicum*), prorostlík nejtenčí (*Bupleurum tenuissimum*), solenka Valerandova (*Samolus valerandi*) a sítna Gerardova (*Juncus gerardii*).

Fauna, kterou u nás jinde nenajdete

Nesmírná druhová bohatost zdejší fauny (v řadě případů jde o vůbec nejvyšší početní zastoupení některých skupin v rámci České

republiky) je dána jak množstvím rozmanitých biotopů a jejich ekotonů, tak polohou této oblasti na rozhraní dvou zoogeografických provincií: panonských stepí a středoevropského listnatého lesa.

Za 35 let existence CHKO doznala fauna mnoha změn, některé dříve vzácné druhy se staly běžnými a naopak. Prvním případem je např. kudlanka nábožná (*Mantis religiosa*), která se za poslední desítky let stala na jižní Moravě na vhodných biotopech zcela běžnou a zasahuje i na sever Moravy a do Čech. Obdobně jsou na tom oba naše druhy otakárků, o. fenyklový (*Papilio machaon*) a o. ovocný (*Iphiclidia podalirius*). Omezení chemizace v zemědělství umožnilo např. postupné přibývání dříve téměř vyhubených majek (*Meloe* sp.). U mnoha druhů se sice nedá mluvit o plošném šíření, ale v rámci CHKO Pálava a jejího okolí si stále zachovávají početné populace, často jen na tomto jediném místě v ČR. Příkladem mohou být okáč medvídkový (*Hipparchia fagi*) na stepích či dudek chocholatý (*Upupa epops*) v oborách.

Mnoho druhů, dříve relativně běžných, však zaznamenalo v poslední době výrazný ústup. Za několik posledních desetiletí z Pálavy a okolí vymizela celá řada denních motýlů, např. zástupce stepní motýlí fauny žlutásek úzkolemý (*Colias chrysotheme*), který zřejmě doplatil na absenci managementu a rozsáhlé zarůstání stepních ploch v minulosti. Na úbytek vhodných biotopů doplácí i druhy vázané na světlé listnaté lesy. Příčiny jejich úbytku lze hledat ve změně způsobu lesního hospodaření, např. v ústupu od tradičních forem hospodaření typu nízkého a středního lesa (vysoký les je příliš „hustý a stinný“).

Kobylka sága (*Saga pedo*) je překvapivě v posledních letech na Pálavě běžná, přestože pro svůj nenápadný způsob života uniká pozornosti.

Ještěrka zelená (*Lacerta viridis*) má na Pálavě velmi silnou populaci.

Fotografie na str. 4 a 5 Jiří Kmet

Vinice utvářejí typický krajinný ráz Pavlovských vrchů. Na snímku NPR Děvín.

Foto Petr Holub

Některé druhy zůstávají i nadále „vlajkovou lodí“ Pálavy, běžně se s nimi nikde jinde v ČR nesetkáme. Mezi ně například patří kobylka sága (*Saga pedo*), početná populace střevlíka uherského (*Carabus hungaricus*) či zedníček skalní (*Tichodroma muraria*), který bývá pravidelně pozorován v zimním období.

Mezi ptačí symboly Pálavy patří také „křovištní“ druhy, jako pěnice vlašská (*Sylvia nisoria*) či tuhyk obecný (*Lanius collurio*), nebo v oblasti Milovického lesa a NPR Křivé jezero hnízdící dravci – včelojed lesní (*Pernis apivorus*), orel mořský (*Haliaeetus albicilla*) a oba naši luňáci (*Milvus milvus* a *Milvus migrans*).

Pozoruhodného zastoupení na Pálavě dosahují letouni: můžeme se zde setkat s 20 zástupci z celkového počtu 25 druhů. Jeskyně Na Turoldu patří mezi významná zimoviště vrápence malého (*Rhinolophus hipposideros*). Půda kostela sv. Jiří v Klentnici hostí jednu z největších letních kolonií netopýra velkého (*Myotis myotis*) v panonské oblasti ČR.

Za zmínku jistě stojí i celkem nedávný objev a následný popis pro vědu dosud neznámého druhu. Jedná se o stepníka moravského (*Eresus moravicus*), na české poměry poměrně velkého pavouka, objeveného v roce 2008. V dřívějších letech byla z Pálavy popsána zhruba stovka nových druhů živočichů.

V posledních letech je na Pálavě je dáována přednost aktivnímu managementu ochrany přírody před konzervačními přístupy. Opět se zde objevila stáda ovcí a koz, většina cenných lokalit je pravidelně sečena či pasena, zarůstající stepní plochy jsou vyřezávány, postupně dochází i k prosvětlování lesů. Management je s ohledem na potřeby různých skupin živočichů prováděn co nejcitlivěji, minimálně jedna třetina plochy zůstává bez zásahu. Přístupuje se rovněž k některým méně obvyklým opatřením, jako jsou záměrně vytvářené úhory či budování loggeru.

Cestovní ruch – významná hospodářská aktivita současnosti

Pálava je tradiční zemědělskou oblastí orientovanou na pěstování vinné révy. Průmysl je zde minimální, pouze v Mikulově se nachází průmyslová zóna střední velikosti. Vinice, které utvářejí typický krajinný ráz Pavlovských vrchů, zaujímají více než 15% rozlohy CHKO, úspěchem je zavedení plošné ekologické ochrany a její další podpora. Na území CHKO se nacházejí významná ložiska vápence, který byl již od středověku na mnoha místech těžen v malých lomech. Nejstarší zpráva o mikulovské vápence pochází z roku 1574. Kvůli těžbě postupně došlo ke zničení velké

části několika vrchů u Mikulova, v současnosti je těžba vápence ukončena a těžené prostory se postupně rekultivují. Nejdůležitější rozvojovou aktivitou kraje jsou služby v cestovním ruchu, vázané především na vinařství a na přírodní a krajinné hodnoty území.

Hlavní cíle ochrany přírody

Základním cílem současné ochranné péče, formulovaným jak v plánu péče CHKO, tak v plánech péče jednotlivých maloplošných chráněných území, je zastavení sukcese na stepních travních rezervacích. V období, kdy nejsou spásány nebo koseny, zarůstají křovinami, které je třeba odstraňovat, vybrané plochy pravidelně střídavě kosit a spásat, případně krátkodobě ponechávat ladem. Z chráněných území, ale i z celého území CHKO, je nutné aktivně odstraňovat nežádoucí a nepůvodní druhy dřevin (akát, pajasán žláznatý). Rovněž je třeba omezit výsadbu dalších nepůvodních dřevin i mimo chráněná území, dnes především tzv. energetických plodin (rychle rostoucí křížence nepůvodních topolů). K zachování nebo ke zlepšení krajinného rázu CHKO by měla napomoci i výsadba stromů podél cest, diverzifikace velkých ploch a zejména usměrněná zástavba jednotlivých sídel. Bohužel dosud se nepodařilo rozšířit CHKO o sousední Lednicko-valtický areál a zejména o lužní lesy na soutoku řek Moravy a Dyje.

O systematickou práci s veřejností v chráněné krajinné oblasti se fundovaně stará Centrum ekologické výchovy Pálava (ZO ČSOP), které spolupracuje především s místními školami. Věnuje se i cíleným akcím pro obyvatele CHKO a turisty. Výchovnou a vzdělávací činnost centra vhodně doplňuje aktivní a kvalifikovaná činnost Turistického informačního centra v Mikulově. Správou CHKO Pálava byly již dříve zřízeny dvě naučné stezky (Děvín, Turolď), které poskytují informace především návštěvníkům a turistům a usměrňují jejich pohyb, aby nedocházelo k nadměrnému zatěžování a rušení nejceněnějších částí rezervací.

Autoři pracují na Správě CHKO Pálava

SUMMARY

Matuška J., Juřica J. & Dedek P.: The Pálava Protected Landscape Area – a Jewel of Nature in the South Moravia

The Pálava Protected Landscape Area (PLA) is located in south Moravia in the District of Břeclav and is situated on the territory of 11 municipalities. A part of its boundaries follows the state border between the Czech Republic and Austria. Covering the area of 86 km², it is one of the smallest large-size Specially Protected Areas in the Czech Republic. The PLA is a part of the more extensive Dolní Morava/Lower Moravia UNESCO Biosphere Reserve. It aims at preserving semi-natural rock, steppe and forest habitats with remarkable

geomorphological and geological features. Forests covering a third of the PLA's territory, maintain semi-natural forest tree composition. Within the Czech Republic, the Pálava PLA is an example of an island mountain range just in the middle of warm lowlands. Contrary to country's other parts, the PLA harbours a lot of thermophilous plant species, penetrating from south-eastern Europe to south Moravia. The PLA's relatively high species richness is caused by habitat and ecotone heterogeneity as well as by its location on the boundaries between two zoogeographical provinces: Pannonian steppe and Central European broad-leaved deciduous forest ones. Conservation management deals particularly with preserving the species richness, halting the overgrowing of steppe grasslands by natural succession, removing and eradication of undesirable non-native tree species and preserving the PLA's landscape character/scenery.